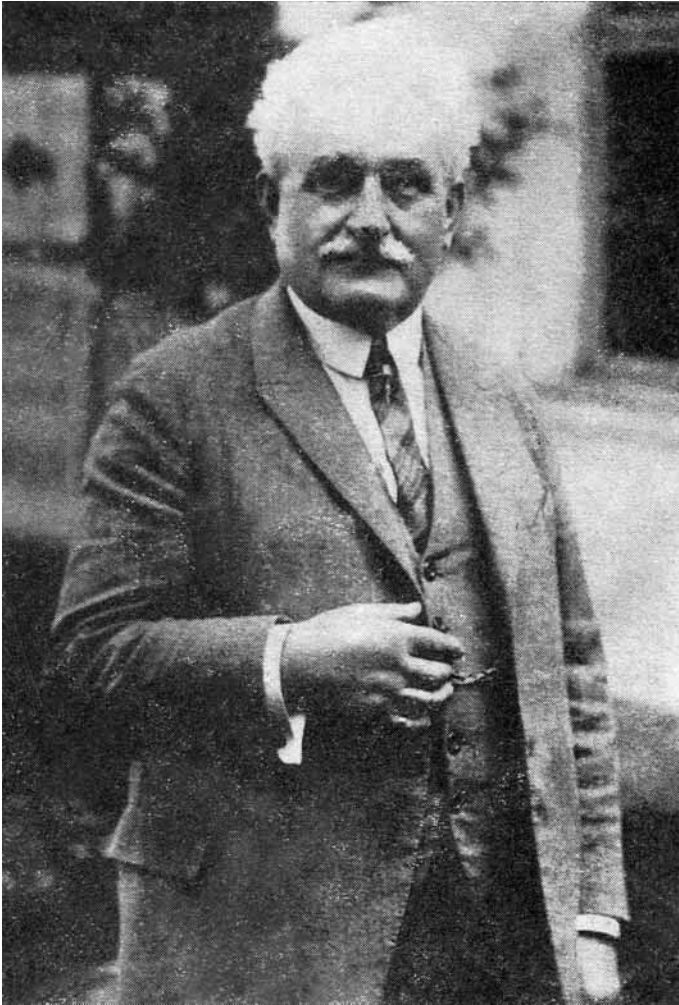

Hukvaldský

Toto mimořádné vydání
Hukvaldského občasníku je věnováno
našemu slavnému rodáku Leoši Janáčkovi
u příležitosti 150. výročí jeho narození.
Z tohoto kraje Janáček vyšel — Laši a Laško

občasník

Hukvaldy Janáčkovy, buďte pozdraveny!

Tam, v tom krásném kraji, se otevřela zvědavá očka malého Leoška. Vždy hleděl do budoucnosti přímo, i v těžkých dobách života.

Setkání s hudbou tohoto Mistra bylo pro mne životní láskou. Přes úpravy lidových písní až po jeho kantáty a opery. Snad na mne dýchl jeho duch v prostorách konzervatoře, vždyť v jeho pracovně jsem měla hodiny klavíru. Ráda jsem sedávala na lavičce před domkem (dnešní Janáčково muzeum) a říkala si: „Tak tady sedával Mistr a odpočíval.“

V době, kdy jsem byla posluchačkou konzervatoře, vyučovali tam žáci Leoše Janáčka. Moje spolupráce s dirigentem Břetislavem Bakalou, také Janáčkovým žákem, byla pokračováním k pochopení hudby Leoše Janáčka. Krůček za krůčkem jsem vnikala do úkolů, které jsem měla na konzervatoři i v divadle. Ať do byl Lišák, nebo Aljeja v režii prof. Oty Zítka, i další role — Jenůfa, Káta, Málinka i Míla.

Měla jsem štěstí, že jsem se narodila v Brně — Králově Poli 4. července 1924 a den před tím slavil Mistr své sedmdesátiny. Sudičky mi vdechly do předu života lásku k hudbě Mistra Janáčka.

Na všech jevištích, doma i v cizině, jsem se snažila zpívat a hrát tak, abych sloužila dílu a získávala srdce posluchačů.

Držím palce všem kolegům, kteří kráčí touto nesnadnou cestou a nesou štafetu Janáčkovy hudby dále.

Vaše Libuše Domanínská

LIBUŠE DOMANÍNSKÁ - VYČIHLOVÁ
RYBNÁ 27
110 00 PRAHA 1

Wroteu 2004

Vážená paní Tolochová,
kuzle vám moje poručím a
dofaím, že se z toho něco krotí.
Upřesněte mi to jač potřebujete
na toto se má žeh mohl napsat
snad celou knížku.
Teď ať se vám doří
s pozdravem L. Domanínské

Leoš Janáček

Každý se člověk zrodí,

ne každý v kraji krásném, s rozkošným rozhledem v dálný východ z jedné strany a na pásmo Radhoštské z druhé strany; v místě památném, pod Hukvaldy na Moravě, někdejší sídle husitského hejtmána Jana Čapky ze Sán a na Hukvaldech.

• Toto vyznání rodnému kraji načrtl Leoš Janáček na jaře 1916. Janáček Hukvaldy miloval nejen pro jejich přírodní krásu, byl hrdý též na starobylou tradici hukvaldského hradu. Nejvýznamnějším držitelem hradu byl pro něho vrchní hejtmán husitského vojska Jan Čapek ze Sán, který v r. 1433 vedl husitskou „spanilou jízdu“ přes Polsko k Baltickému moři. Janáček tuto výpravu zmiňuje v r. 1896 a 1924 v souvislosti se svou cestou do Ruska. Skladateli pravděpodobně ušel předčasný hejtmánův útěk z bitevního pole u Lipan, jímž se Čapek přičinil o porážku Táboritů. Tři roky po té se stal zastavním pánem hukvaldského hradu, což je někdy vykládáno jako Zikmundova odměna za „službu“ u Lipan.

• Autobiografie sepsaná Leošem Janáčkem pro knížku Ad. Veselého: Leoš Janáček. Pohled do života a díla, která vyšla v Praze 1924 v roce skladatelových sedmdesátin, obsahuje několik vzpomínek na Leošovo dětství na Hukvaldech. Úvodem je text nadepsaný Pod Ukvaly. Je janáčkovsky svérázným začátkem životopisu a zachycuje skladatelovu nejranější vzpomínku včetně několika dobových reálií a poetických přírodních obrázků.

Pod Ukvaly

1854

Narozen 3. července ve škole, v té jizbě, co se dívá jedním oknem na kostel a druhým na pivovar.

Ukvalská škola: jizba veliká, lavice staré vyštípané. Jedna třída nalevo — pro ty maloučké, druhá napravo — pro zrostlejší. Dvě tabule, tatínek a podučitel zároveň učili. Jak si vyhýbali? V koutě velká pec, u ní postel; na ní nocoval podučitel.

I já na ní proležel nemoc, když jsem se při ohništi opařil!

Kuře má svůj úzký svět. Podobné jemu je děcko — já.

Dvorek školský; kačeny na něm. Ve stáji kráva.

U Gobrů v krámu.

V chalupě Vikýny — sestry: stav tkalcovský.

V podlesu, kde potůček z Babí hůry dětátka donášel.

Náš včelín; vždy vidím jen úlu tmavý prostor a v něm blyštící se med. Necelý včelín s osmačtyřiceti úly!

Jak mysl dětská vpíjí se do jednotlivostí! Ty jsou mu vše. Cosi v okolí jako by se padalo.

Požár! Ohnivé jazyky požáru plazily se po střeše pivovaru — tu hned vedle školy — a v noci a v létě! Vynášeli nás děti v peřinách na stráž obory — tam nad Pannu Marii.

Na pláč svůj vzpomínám.

Papuče na nohou, se „sloupkem“ v ruce, zasněženou cestou na jitřní do kostela. Lucerny chodců blikají od podoboří, od mlýnské strany.

Put' k sv. Ondřeji na starém zámku. Les v první zimě: první sníh napadal, na příkřím svahu těžko se stoupalo.

Moje Babí hůra. Pně stromů až husto; tratí se kdesi ve svahu — nedohlédneš. Mraveci velicí, kousaví. Borůvky sbírat zapomínáš.

Teskno.

Velká mez. Vidíš jen její kousek; chodníček sem upadá, a kam běží, nedíváš se. Šedý a mez zelená a děcko dovádí tu!

Podzámčí. Stěny líčeny, ale domu, oken jak by nebylo. Jen cizích protivných lidí chumáč křiklavý — vždy tu u vchodu se vrtěl jako tmavé včely u česna. Vyhýbalo se Němcům.

- Podle zprávy z r. 1567 stála na místě dnešní školy panská bednárna, která byla v r. 1816 přestavěna na školu. Škola byla dvoutřídní s bytem pro rektora. Do ní se v r. 1848 nastěhoval Jiří Janáček s ženou Amálií a pěti dětmi. Tam se o šest let později, uprostřed léta, narodil jako desátý v pořadí chlapec, který při křtu dostal jméno Leo Eugen. V 70. letech budova již škole nestačila. Proto byla r. 1877 stará škola zbourána — jiné prameny hovoří o tom, že vyhořela — a na jejím místě vystavěna nákladem olomouckého arcibiskupství budova nová, která byla 2. prosince 1878 slavnostně vysvěcena.

- Nejstarší Janáčková sestra Viktorie (Vikýna), o šestnáct let starší než Leoš, se v r. 1855 provdala za tkalce Ondřeje Červenku. V roce 1870 se s celou rodinou vystěhovala do USA, odkud se za několik let vrátila na Hukvaldy, kde r. 1894 zemřela.

- Zajímavá zmínka o hospodářství hukvaldského učitele: vedle včel a drůbeže měli také krávu.

- Požár, patrně z r. 1857, kdy v sousedství školy vyhořel byt sládka a panské sýpky, se Janáčkoví vryl hluboce do paměti. Znovu se k němu vrací v souvislosti s cyklem klavírních skladeb *Po zarostlém chodníčku*, kde zdůrazňuje důležitost prostředí, ve němž umělec vyrůstá:

Vnitřní prostředí v době dětství zažitě má snad nejrozhodnější vliv na tvorbu uměleckou.

Vzpomínám si ze svého čtvrtého roku:

Vykřikli: Hoří! Bylo to v noci, v létě. V peřinách nás vynášejí na stráň obory. Zděšený můj pláč na požáru ohnivě cloně je v mé mysli do dneška shrnut v jedno. A tónina cis moll je toho ozvěnou v mých Po zarostlém chodníčku.

Vnitřní prostředí je skladateli záštitou proti nahému naturalismu v jeho díle.

Toneme v něm, ale neutoneme. Jím stírá se pohana naturalismu v umění,

Ono je i příčinou svéráznosti díla. Rodí bezpečnost „nápadu“, onu chvíli, kdy jak by hvězdy z nebes padaly.

- Součástí autobiografie je též slavná příhoda s „vypůjčenými“ tympány, kterou Janáček vypráví s notnou dávkou dramatického napětí a lehce hororovým přibarvením. Předchází jí idylický obrázek letní neděle, ve které se klukovské „vynalézavosti“ dostalo nepředvídané odměny.

Dvě sousední dědiny. Jedna povýše na zelené stráni hory; z okéneček druhé pohlížejí na ni ze široké roviny. Čistá Ondřejnice skáče ještě po kamení horské dědiny po Ukvaly, ale líně si již šplouchá mezi zahradami rychaltskými.

Tak v letech šedesátých v upřímném přátelství žili ctihodní rectori obou obcí. Jednomu nadělil pánbů hodně dětí — tomu na lesnaté stráni — druhému hojněji na statcích. Muzika a včely byly jedinou radostí rectora ukvalského. S muzikou přicházel na pozvání i na kůr bohaté dolní farnosti. Putovali jsme tam s tatínkem také my děti. Já s pěkným diskantem, sestra s violou; býval nás zpěváků a muzikantů plný kůr.

Svoje nedělní hosty vodíval tatínek nejraději do dolní zahrady do včelína. Úly stály tu ve dvojité řadě do rohu. Česna, ta směšná očka jejich, mžourala vstříc rannímu slunci, když vyhlídlo zpod levého boku Kazničova.

Krásná byla neděle. Vypravil se zase rychaltský pan rector do kopce k ukvalskému. V budce zahradní besedovali, roje si prohlíželi. Okénka od pavučin se čistila, aby bylo vidět, jak včeličky pracují. Přitom se ovšem lehce zapomnělo na nás drobotinu. Olízat talíř a nůž od medu — s tím jsme byli brzo hotovi.

Panská ledárna se střechou skloněnou až k cestě. Dětský krůček stačil, a už na hladkém jako sklo pokrovu, zcela novém, jsme jezdili z hřebenu až dolů. Cinkový plech sluncem byl tak do tepla rozehrát, že dlaní sotva vydržel.

Divno, že všechno další vypadlo nadobro z mojí paměti. Vzpomínám si ještě jen na přehlídku svátečních kalhot, která se vykonala za tepla ještě na ulici.

Vraceli se tenkrát jaksi brzo z dolní zahrady oba páni rectori...

• Do hukvaldského domova se Janáček vrátil i v odpovědi na otázku německého časopisu „Literární svět“ (1927) *Čím je dnes pro nás Beethoven*. Vzpomínka dokládá přísnou, až drastickou otcovu výchovnou metodu:

Můj otec živil devět dětí.

Ach, těch starostí, aby z nás něco bylo!

Copak chtěl asi udělat ze mne? Staré vydání Beethovenových sonát z Wolfenbüttelu je známé: Wolfenbüttel, chez Louis Holle, métronomiséés par Ignaz Moscheles.

Tak mám až do dnešního dne ten formát před očima; myslím, že byly vydány v sešitech, v zelenkavé obálce.

S mnohými sonátami jsem na starém klavíru zápasil, já hošík osmiletý.

Ach, noty splyvaly v mých slzách jako krvavé body na hřbetě mé levé ruky.

Jistě jsem nehrál basy správně! A když stál otec nade mnou s kartáčem v ruce, zavr-taly se mi tuhé štětiny kartáče náhle do levé ruky.

Od té doby vím, že se mají noty krví potit, když je skladatel píše, a že krev potí, když je někdo špatně hraje.

A otec! Jistě se třásl strachem při pomyslení, že ze mne nebude to, co si přál ze mne mít.

Vždycky mu odpouštím a také na Beethovena nevzpomenu nikdy ve zlém.

• Ve svých literárních črtách, které uveřejňoval v Lidových novinách, se Janáček často inspiroval hukvaldskou přírodou. Jeho pero zachycuje hukvaldské sousedy, do not se promítají hlasy Sládečkových dětí, ptačí štěbetání, hladiny studánek. Je bystrým pozorovatelem. Žasne *nad tisícírymi a tisícírymi zjevy rytmů světů světelného, barevného, zvukového i hmatového*. Vedle vizuálních a zvukových vjemů ho však fascinuje i ticho hukvaldských lesů.

Díváte se do plytké Ondřejnice na kamenci ukvalském: a jen voda. Nic živého v ní, ani rybky ani žáby. Slunce stojí vysoko, ovzduší zahřáto, ale prázdné. Neproletí třpyti-vá muška, čmelák nezabzučí, modré vážky s velkým okem neměří z břehu na břeh.

Drozd přilétá denně až ku stavení; družně, krotce poskakuje za drůbeží.

Klasy na polích, napitých stálými dešti, nezvoní. Tráva bují v stálé zeleni, do zrna jak by nemohla.

Letošní léto! Tiché, zamklé.

Ztišují se i myšlenky: od jedné k druhé stále delší prázdnost — a náhle uslyšíte „zvonit“ ve vlastním uchu. Tak jemné tremolo tónů.

.....
Hlubokým lesem statných buků vystupují až ke kulatině starého zámku hukvaldského. Staleté lípy, s vymytými květy tichy; ani včelky. Ve výši, na průzračném nebi proletě-la laštovka; jakýsi ptáček tmavý s černým zobáčkem, směšně po chvilkách přičapující, usedá si blízko na kameni. Hajného husy líně batolí se domů a okusují klásky vysoké trávy.

Oči zabloudily do kraje. Mlhy mísí se s dýmem vítkovických továren. Brušperská věž těžko se propichuje. Několik střech příborských zasvitlo v slunci, jež na chvilku zvě-davě do kraje zahlédlo. Chmurný Kazničov jako hustou barvou natřený. Ticho.

• Texty Leoše Janáčka byly vybrány z kritického vydání Janáčkových literárních prací, které pod názvem Literární dílo I, II připravily Theodora Straková a Eva Drlíková a vydalo Editio Janáček, Brno 2003.

Výběr a komentář Alena Němcová

*Na starém hrade
 Hukvaldském*

Hukvaldy, 8. srpna 1926.

Leoš Janáček

Hukvaldská souznění

Že jsou Beskydy nejkrásnější přírodní oblastí na světě, jsem si ověřoval po více než čtyři desetiletí svých hudebních toulek po celé matičce Zemi. Jiná je krása Alp, Pyrenejí nebo Skalistých hor i jihoamerických And. Když jsme s Janáčkovým komorním orchestrem poprvé křížovali severoamerický kontinent, poznávali jsme i všechny formy jeho přírodních zajímavostí. Průvodcem nám byl náš řidič — manažer Joe, který nás velmi znančeně upozorňoval už napřed, co cestou uvidíme. Naše cesta vedla z New Yorku kolem celých Spojených států, přes Kanadu kolem Velkých jezer postupně na západ. Než jsme se dostali ke Skalistým horám, Joe nám barvitě popisoval zajímavý strom, který uvidíme až se dostaneme na západní pobřeží. Je to prý veliká krása a roste jenom v Oregonu. Jeho jméno si nepamatoval. Po třech týdnech jsme se přehoupli přes Skalisté hory a Joe zajásal — už je to tady. A my jsme už z dálky poznali, že se blížíme ke smrkovému lesíku. V té chvíli jsem si uvědomil, jak samozřejmě vnímáme tu obrovskou rozmanitost beskydské přírody, krajiny nejen krásné, ale také přítivě a uklidňující.

I v Beskydách, když je dobře poznáme, najdeme odlišnosti jejich jednotlivých částí. Každý hřeben a každé údolí působí svým jedinečným dojmem, který vnímáme podobně jako v hudbě určité vlastnosti jednotlivých tónin, z nichž každá osloví jiným způsobem lidské vnímání. Mollové tóniny mi připomínají poněkud nostalgické Těšínské Beskydy. Slavnostní C dur tóninu mi připomíná Lysá hora a její hluboké údolí směrem k Frydlantu, veselé zbarvení tóniny E dur navozuje údolí Bečvy přes Rožnov až k Valašskému Meziříčí.

Zcela konkrétní hudební obsah však mají pro mne Hukvaldy. Splynutí tohoto místa s hudbou Leoše Janáčka je pro mne naprosto samozřejmé. Jistě, že mé prvotní poznání Hukvald, které jsem často navštěvoval od útlého věku ve všech ročních obdobích, bylo utvářeno jedinečností zdejší přírody, a to fauny i flóry. Pocit klidu a usmíření ve mne zanechal toto čarovné místo při zimní atmosféře křupajícího sněhu a poletujících vloček. Výzvou k optimismu a přílivem nové energie vždy byly zážitky z jara, mohutné lípy a kaštany ještě bez listů, ale množství květů, zelená tráva a ostré slunce protínající les. K barevné symfonii můžeme přirovnat Hukvaldy v létě. Desítky odstínů zelené barvy, horký vzduch, překotné změny počasí, při nichž mohutné stromy v oboře skutečně vytvářejí hudbu plnou kontrastů. Poslední roční období — podzim se svými mlhami, padajícími listy, drobným deštěm a krátícím se dnem má opět nostalgický, mollový charakter. Všechny návštěvy Hukvald pak měly jedno společné — uvidíme dnes daňky? Takto jsem vnímal Hukvaldy od svých dětských let a podobně je poznávají nyní po padesáti letech i má vnoučata.

Teprve později jsem postupně poznával hudbu Leoše Janáčka a tu jsem si uvědomil, jakými zdroji inspirace musely být pro něj přírodní krásy Hukvald, zdejší obory, hradu, řeky Ondřejnice, Babí hory, jaké zážitky v něm zanechala škola, do které chodil a kde se také narodil, kostel, na jehož kůru muzicíroval a co mu dali lidé, v jejichž blízkosti se pohyboval. Je dobré, že Janáčкова hudba zní na Hukvaldech stále častěji, nejen u příležitosti letního festivalu Janáčkovy Hukvaldy v amfiteátru a v prostorách hradu. Je velmi dobré, že koncerty, jejichž spojnicí je Janáčкова hudba, začal organizovat i obecní úřad v novém sále Základní školy Leoše Janáčka. Janáčкова hudba je hudbou budoucnosti, vždyť hukvaldský rodák předběhl svou hudbou dobu možná o sto let a proto mám jakousi jistotu, že teprve příští generace objeví plně její krásu.

David Sulkin — režisér, který nastudoval v roce 1994 pro Mezinárodní hudební festival Janáčkovy Hukvaldy Janáčkovu operu příhody Lišky Bystroušky — to byl na Hukvaldech poprvé. V roce 1995 režíroval operu Archa Noemova, znovu též Příhody Lišky Bystroušky. Stále na Hukvaldy vzpomíná. V roce 1996 napsal verše o Leoši Janáčkovi.

Báseň vypovídá o tom, že duch Leoše Janáčka žije na Hukvaldech stále — je součástí krajiny a cestou, po které pokračují ve svém životě lidé na Hukvaldech stále. Je kouzlem Hukvald.

David Sulkin

Mr. Janacek in Hukvaldy

*Have you been to a land that is smug?
One which holds its secret with a smile?
Gentle rolling hills,
Woodland,
Farmland,
Ancient castles,
And neatly tailored gardens?
Tapestry.*

*In rows, the marigolds are smug too.
Leaning towards the path,
Their calendula faces,
Fixed in a grin,
Orange guardians of broad beans,
Whose fat pods are also smug,
Whose lazy leaves harbour no blackfly.*

*But all this smiling is a deception.
The casual cool of the onion
Not a reflection of the passion.
The seeds of the poppy,
The crushed rose petals.
The harmonium at night,
Pumping blood
Panting hot breath
Out into the night air,
Where it condenses
Like dew,
And slides down blades of grass.*

*As the night birds sing
As a snail crunches towards
The cabbage patch,
Thickening the dew and
Making a sticky paste
Left behind for generations,
An old man, white hair,
Like the lion they called him,
Sprinkles seeds on a forest path,
Hopes that there, will grow flowers
Of respect, deep love
True affection and dignity.
Passion.*

*In a second the figure has gone.
The mist condenses into dew.*

*Only those who know Hukvaldy
Realise that Mr. Janacek
Decided in December, at night,
To appear each May
On the pathway
To sprinkle tiny seeds of poppy
Of blue cornflower.
In the flush of spring,
The old figure evaporates,
But never leaves the place.
Just ambles thereabouts,
Listens to the tunes,
And dreams of his Kamila.*

Dětské operní studio

Dětské operní studio při Národním divadle moravskoslezském v Ostravě je ojedinělým souborem, kterým se může pochlubit jen Divadlo Antonína Dvořáka. Vzniklo před 10 lety a u jeho zrodu stál anglický režisér David Sulkin. V Divadle Antonína Dvořáka inscenoval Janáčkovu Lišku Bystroušku. V této opeře je spousta dětských rolíček, které byly obsazeny na základě konkurzu, a tyto děti, vybrané jen pro tuto operu, se pak staly jádrem operního studia.

Hned v následující sezóně děti zpívaly ve školní scéně Jakobína. Spolu s dětmi základní školy na Hukvaldech nastudovaly pro Mezinárodní hudební festival Janáčkovy Hukvaldy operu Benjamin Brittena Archa Noemova, opět pod režijním vedením Davida Sulkina. Paní Livia Klausová, která se spolu se svým manželem představení účastnila, se vyjádřila, že to byl pro ni nezapomenutelný zážitek.

Následovaly další společné projekty dětí Operního studia a Hukvald určené pro festivaly na Hukvaldech. Midasovy oslí uši H. Coleho a Ogaři Jaroslava Kříčky — tyto inscenace se pak s velkým úspěchem uváděly v ostravském divadle.

Studio se postupně z jednoho souboru rozrostlo do souborů tří: přípravka, což jsou děti 1. až 4. třídy, studio — 5. až 8. třída a komorní soubor — to jsou děti 9. tříd a starší.

Děti za dobu 10 let účinkovaly v mnoha inscenacích — v Bizetově Carmen, Pucciniho Tosce a Turandot, Smetanově Prodané nevěstě a Hubičce, Janáčkově Kátě Kabanové, Matějkových Broučcích (za výkon v tomto představení získaly děti cenu „Libuška“ na 3. ročníku Hudebních divadel v Praze) a mnoha dalších. Děti rovněž vystupují na koncertech, vernisážích, natáčejí CD.

V posledních letech je přízval ke spolupráci na vánočních koncertech šéf operety Miroslav Urbánek. Na soubor se obracují i současní ostravští skladatelé se žádostí o interpretaci hudebně dramatických děl, například Nikos Valsamis, Leon Juřica a zvláště Pavel Helebrand. Jeho Jesličky sv. Františka uvádělo NDM několik let po sobě v rámci vánočních koncertů. Toto dílko je rovněž zachyceno na CD. „Čarodějnice z Babí hůry“ uvedené na Janáčkových Hukvaldech 2002 pak napsal pro dospívající dívky komorního souboru. V současné době vzniká zvukový záznam tohoto představení.

V letošním jubilejním roce studio opět navázalo na tradici spolupráce s hukvaldskou základní školou a hukvaldské děti dojíždějí do Ostravy zkoušet již třetí hru Pavla Helebranda „Bajky“. Dvě části „Bajek“ budou uvedeny na slavnostním koncertu k 10. výročí studia, který se uskuteční 29. června v 16. hod. na hukvaldském hradě.

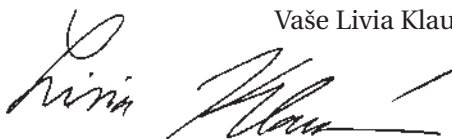
Zdravice pro festival Janáčkovy Hukvaldy

Je skvělé, že se tento nádherný festival koná na Hukvaldech již po jedenácté. Zvláště proto, že rok 2004 je rokem 150. výročí narození slavného hukvaldského rodáka Leoše Janáčka.

Jsem ráda, že se tento festival koná každoročně v obci, která je významná svým vztahem k hudbě, v obci, která se mi líbí a jejíž obyvatele mám ráda.

Přeji festivalu mnoho úspěchu, mnoho spokojených návštěvníků a všem účinkujícím krásné a nezapomenutelné zážitky.

Vaše Livia Klausová

Vítejte opět na Hukvaldech

Milí návštěvníci festivalu, vážení milovníci hudby Leoše Janáčka, v úvodu mi dovoluje malé ohlédnutí do roku 1994 — roku 140. výročí narození našeho rodáka, světoznámého hudebního skladatele Leoše Janáčka. Tehdy jsme se na Hukvaldech intenzivně připravovali na to, abychom toto výročí oslavili, a to nejen kulturními programy, ale také přívětivou, upravenou obcí.

Do zahájení 1. ročníku Mezinárodního hudebního festivalu Janáčkovy Hukvaldy, který jsme připravovali společně s Divadlem Antonína Dvořáka a nad nímž záštitu převzal prof. Václav Klaus, se nám podařilo upravit hukvaldské Podzámčí. Z anténního stožáru za budovou obecního úřadu zavláhl nový prapor obce s Liškou Bystrouškou na cimbuří a my mohli přivítat hosty festivalu.

Vznikl Fond Janáčkovy Hukvaldy, který se na další léta stal pořadatelem dalších ročníků. Manželé Klausovi zachovali svou přízeň všem dosavadním festivalovým ročníkům. Paní Livia Klausová převzala záštitu i nad festivalem letošním a já jsem potěšen, že ji mohu i v roce 150. výročí narození Leoše Janáčka, stejně jako před deseti lety, na Hukvaldech přivítat.

Na hradě i na jevišti amfiteátru se v době deseti festivalů vystřídalo hodně umělců zvučných jmen — našich i zahraničních. Mohli jsme vidět účinkovat i některé naše děti, které od roku 1995 poprvé vystoupily po boku dětí z Dětského operního studia paní Lenky Živocké v nezapomenutelné Arše Noemově. Paní Livia Klausová po jejím shlédnutí řekla, že to byl pro ni nezapomenutelný zážitek. Hukvaldy navštívilo mnoho hostů — významných osobností politického i kulturního života. Přijížděli lidé, kteří mají rádi hudbu, a také hukvaldskou přírodu, neboť v přírodě se většina koncertů i představení konala.

Od počátku své existence měl festival své příznivce — mecenáše. Já jim z celého srdce děkuji — bez nich by těžko festival probíhal.

Vítám všechny vzácné hosty i ty, kdož nám budou hrát, zpívat, tančit, režiséry, dirigenty, techniky a v neposlední řadě návštěvníky festivalu. Jako jsme v roce 1994 ke 140. výročí našeho slavného rodáka zkrášlovali Hukvaldy, tak i letos jsme ke 150. výročí provedli úpravy v jeho rodné škole, aby návštěvníci, byť ne ti, co přijedou na zahájení festivalu, mohli navštívit na Hukvaldech pamětní světničku Leoše Janáčka a výstavu obrazů našich rodáků J. V. Sládka a Antonína Kročí. Slavnostní otevření bude v den Janáčkovy narození — 3. července.

Leoš Janáček měl na Hukvaldech vždy své příznivce — za svého života, i po své smrti. Jsem pevně přesvědčen, že tomuto tak vždycky bude.

Petr Sobotík, starosta Hukvald

Vážení přátelé,

dovolte, abych Vás po roce opět přivítala na Hukvaldech, na Mezinárodním hudebním festivalu Janáčkovy Hukvaldy.

Rok 2004 je významným datem v historii naší země. Stali jsme se členy Evropské Unie a věřme, že tento krok přinese naší zemi jen dobré.

Rok 2004 je také rokem České hudby a v daleko větší míře zní na mnoha místech a hudebních podiích v celém světě hudba Leoše Janáčka, Antonína Dvořáka, Bedřicha Smetany i dalších českých skladatelů.

Uplynulo 150 let od chvíle, kdy se Leoš Janáček zde na Hukvaldech narodil. Po celý svůj život se domů vracel a věřím, že je zde přítomen i nyní, v době koncertů na hradě nebo operních představení v amfiteátru, v době, kdy jeho hudba zní Hukvaldy.

Věřím, že by byl potěšen tím, jak jeho Hukvaldy zkrásněly. Věřím, že by byl potěšen také tím, že se staly místem, kam se mnoho návštěvníků vrací.

A dovolte, abych Vám, nově přicházejícím i vracejícím se hostům, poděkovala za přízeň a zájem, se kterým náš festival přijímáte.

Stejně jako v životě lidském, tak i v životě festivalu, jsou chvíle nádherné, ale i ty méně příjemné. Ne vždy se podaří uskutečnit naše přání, sny, touhy.

O to více a s velkou úctou děkuji paní Livii a Václavu Klausovým a partnerům festivalu za jejich dlouholetou podporu a důvěru v naše počínání.

Děkuji všem účinkujícím, že přes skromné podmínky, které zázemí festivalu může poskytnout, se rádi vracejí. Věřím, že v budoucnu se nám je podaří zúšlechtit a Hukvaldy se stanou místem ještě vyhledávanějším.

Děkuji všem, kdo dávají své síly, invenci i kus srdce (protože bez toho to nejde) festivalu. Děkuji Vám, pro které se Mezinárodní hudební festival Janáčkovy Hukvaldy stal součástí života a pro které je čas strávený na Hukvaldech časem radostně prožitým, i když někdy utíkáme před dešťovými mraky nebo vosím rojem, který se rozhodl usednout společně s hudebníky v hradní kulatině. Někdy jsou to vskutku vzrušující festivalové zážitky.

Doufám, že mi odpustíte ten odlehčený tón, se kterým dnes píše své pozdravení a přeji Vám opravdu a z celého srdce hezký čas na Hukvaldech.

Radmila Kotterbová
ředitelka

Mezinárodního hudebního festivalu Janáčkovy Hukvaldy

*Vážení čtenáři,
návštěvníci festivalu,
vážení přátelé,*

dovolte, abych Vás pozdravil v roce, který je pro českou kulturu — a zejména hudbu — velmi významný. Připomínáme si totiž kulatá životní výročí Antonína Dvořáka, Bedřicha Smetany, Bohuslava Martinů, ale hlavně stopadesáté výročí narození velkého Lacha a hukvaldského rodáka Leoše Janáčka.

Slavné osobnosti jako Sigmund Freud, Johann Gregor Mendel, Emil Zátopek a Leoš Janáček patří k těm individualitám, které náš kraj a naši vlast prostřednictvím svého díla, vědeckého, sportovního či hudebního, proslavily daleko za hranicemi republiky.

Leoš Janáček se v našem kraji narodil, celý život mu zůstal věrný, čerpal z něj — z jeho přírody, folklóru a nářečí — inspiraci pro své opusy a v našem kraji i zemřel. Jeho dílo však žije dál a znovu a znovu uchvacuje tisíce posluchačů po celém světě.

Se jménem Leoše Janáčka je spojena nejen mezinárodně proslulá Janáčkova filharmonie Ostrava, ale i dva festivaly — Janáčkův Máj a Janáčkovy Hukvaldy — každoročně pořádané v Moravskoslezském kraji a přitahující pozornost špičkových světových interpretů a početného publika.

Přeji si, aby se odkaz Leoše Janáčka, velkého zdejšího rodáka a světoznámého skladatele, naplňoval i v budoucnu a aby se prostřednictvím jeho mistrovského díla šířil věhlas naší kultury doma i v zahraničí.

Ing. Evžen Tošenovský
hejtman Moravskoslezského kraje

Pocta Leoši Janáčkovi

Nemohu začít jinak, než svým zážitkem z Národního divadla, které připravilo slavnostní večer při příležitosti vstupu České republiky do Evropské unie. Společně se svými kolegy jsme slyšeli mnoho krásných a duchaplných slov i tónů a viděli nádherné tance. Byl jsem hrdý, že v tomto jedinečném programu zazněly také melodie hukvaldského rodáka Leoše Janáčka. Byla to zároveň pocta uměleckých kruhů hudebnímu skladateli, jehož hudba dnes zní na celém světě a svým obsahem je z mého pohledu nadčasová. Její poslech mi vždy připomíná Lišku Bystroušku, nádhernou hukvaldskou krajinu, hrad i amfiteátr.

Nádherné prostředí hukvaldského hradu přímo vybízí ke konání kulturních programů, zvláště těch které jsou vázány k odkazu Leoše Janáčka. Samotné prostředí však program nepřipraví, proto oceňuji práci všech obětavých, šikovných a tvořivých lidí včetně obce Hukvaldy, kteří již řadu let pracují na přípravách hudebního festivalu. Letošní již XI. ročník Mezinárodního hudebního festivalu Janáčkovy Hukvaldy svou tradičně kvalitní nabídkou opět přitáhne tisíce příznivců kulturního dění nejen z našeho kraje. I já budu určitě mezi nimi, a nejvíce se těším na programy v hradní mótě se skvělou akustikou dokreslenou kouzlem večera.

Chtěl bych popřát pořadatelům letošního festivalu, který bude probíhat v duchu výročí Janáčkova narození, především přízeň počasí a skvělé obcenstvo. Nám všem pak spoustu zážitků a příjemné chvílky strávené v nádherném prostředí hukvaldské obory.

František Kopecký, senátor

Laši a Lašsko po sto letech

I. O strastiplné pouti jednoho názvu

Úvodem

V článku Laši a Lašsko, uveřejněném v Lidové čítance Moravské, píše Matouš Václavek o Laších mj. toto: „Nelíčená, upřímná, srdečná zbožnost — praví F. Bartoš — jest základním rysem kmenové povahy lašské... Ale povaha Lachů skvějíci se i jinak všemi přednostmi moravských kmenů“, pokračuje Václavek, „rychleji než u jiných kmenů změnila se ve svůj neprospěch a to hlavně vlivem průmyslu, na Lašsku mj. bohatěji rozvinutého.“ Ve stejné době, tedy po roku 1900, konstatuje Čeněk Ostravický, že kmenové vědomí není u moravských Lachů příliš vyvinuté, že „Lach všeobecně nazývá řeč svou řečí moravskou a sebe zve prostě Moravcem a když už, tedy se prohlásí spíše Valachem než Lachem, za to však rád svého bližního nazve Lachem, což pak vždycky příhanou vyzní.“ A jak je to s Lachem dnes? Zjistilo se, píše dnes již zesnulý vlastivědný regionální pracovník Jan Boháč, že „slovo Lach znamenalo nadávku ve významu darebák, lump, ničema...že tímto slůvkem častovali se navzájem jedna vesnice druhou, obyčejně směrem na východ a tak bychom se dostali až do Polska, kde Poláci v jižní části Polska se nazývali Laši. Rovněž i mezi lidmi v téže obci používalo se této nadávky, chtěl-li někdo někomu říci, že je darebák. V Kozlovicích bylo tomu tak donedávna a snad sem tam i dodnes.“ Zdá se, že jsme opět na začátku. Je skutečně název Lach pouze hanlivá přezdívka? Máme zato, že s Lachem pouze jako s hanlivou přezdívkou nevystačíme, že takto jednoznačně se název Lach prostě odbýt nedá a že jeho výskyt bude zapotřebí sledovat v širších etnických souvislostech. Je pravda, že značný stupeň averze se s tímto jménem pojí, jak ještě uvidíme, od samého počátku jeho vzniku, a že na Těšínsku i v přilehlé části severovýchodní Moravy byl skutečně tento název ve významu „ničema, lenoch, darebák“ atp. obrozenskými pracovníky zachycen již v 19. století. Avšak již tehdy se tomuto názvu přikládal dvojí význam: „Co se těch Lachův okolo Příbora týče,“ píše roku 1842 Cyprián Lelek, „dle mého důmění na to v tom slově by se pozorovati mělo, jestli písmeno l se měkce aneb tvrdě vysloví. Polské „Lach, Lech“ má l měke, zdejší lach (lump) má l tvrdé.“ A dodává: „že se ti Laši jenom k Místku táhnou, že sebe tím jménem nejmenují, ale jen od Valachův tak nazývání bývají.“ Také Jan Vyhlídal podává roku 1900 podobné svědectví z Těšínska: lach — trhan; Lach — jméno obyvatele. Laši na Moravě byli totiž od dob Pavla Josefa Šafaříka považováni vesměs za Poláky: „Pamětihodné jest, že na Moravě až posavad obyvatelů jistého okolí u Příbora (Freiberg) Laši, sg. Lach, slovou“, píše Šafařík ve svých epochálních Slovanských starožitnostech (1837). Šafařík, tehdy ještě horlivý zastánce pravosti Rukopisů, prostě považuje Lachy na Příborsku za Lechy — Poláky, za zbytek „mohutných někdy Lechův i ve starých Čechách známých...“ Z těchto a podobných informací vyplývá, že *jméno Lach existovalo i v etnickém smyslu*, jako název obyvatele, *i když samotnými obyvateli nebylo používáno*, pouze takto byli nazýváni svými sousedy. Předběžně můžeme říci, že se jedná o název polysémantický, který má velmi dlouhou historii a možná více než kterýkoli jiný potvrzuje tezi, že „i názvy mají své dějiny.“ Problematika původu názvu Lach se pojí s tzv. „otázkou lechickou“ — v podstatě se jedná o kritický výklad otázky, proč se s názvem Poláků váže velice starý název Lachů — Lechitů a koho vlastně tento název kdysi označoval. Ve skutečnosti šlo o vě-

decké konstrukce — fikce, jejichž účinek však byl fatální a trvalo velmi dlouho, než se prosadilo, že žádní Lechité či Slované „lechičtí“ nikdy neexistovali. Do stejného okruhu patří i tzv. lechická jazyková teorie (že polština s dialektem kašubským spolu s pomorštinou a polabštinou tvoří — oproti skupině lužické — jeden „lechický“ celek), o jejíž průkaznosti se v české jazykovědě oprávněně pochybuje. Literatura k „otázce lechické“ je obrovská a ve vědě se traduje od dob P.J. Šafaříka. Vzhledem k omezenému rozsahu tohoto článku musíme tuto otázku pominout, pouze ve zkratce se o ní zmíníme v druhé části tohoto článku, v souvislosti s Moravským Laškem. Nyní se pokusíme vyložit původ názvu Lach se zřetelem k jeho pozdějšímu výskytu v našem regionu. A také jak a jakými cestami se sem vlastně dostal. To vše bez nároku na úplnost a s výhradou, že na některé otázky budou naše odpovědi dosud víceméně hypotetické.

Kdo byli ti záhadní Laši, pokud to nebyli Leši — Poláci, anebo snad zbytky nějakého raně středověkého „lašského (lechického) kmene?“ Anebo znamená skutečně Lach jen „trhan, lump, darebák a ničema?“ K rejstříku si ještě pro úplnost doplníme „podlézavý lokaj“. Takovýto atribut přiřkl Lachovi spisovatel a básník, mj. autor textu Janáčkova Zápisníku zmizelého, Ozef Kalda. Valach (jako typ) prý není schopen dalekosáhlé intriky a tak dle běžného názoru na Moravě, že Laši a Poláci jsou falešní, označil takto Lacha. Podobně u něj dopadlo i lašské nářečí. Zapomeňme na Janáčkovo „lid tichý, řeč měkká, jako by máslo krájel.“ Podle Kaldy nářečí lašské měkké, úlisné a přitom povaha potutelná, zato však valašské plné, široké a povaha přímá. Bylť ovšem Ozef Kalda i svérázným humoristou.

Jakoby si ti Laši s námi hráli na schovávanou, stále nám utíkají, stejně jako kdysi Františku Bartošovi, když v osmdesátých letech 19. století putoval po Moravě a Slezsku a sbíral materiál pro svou Dialektologii: „Tak v Kozlovicích u Frenštátu pravili mi: ‘My sme su v Kozlovic Vašaši, v Rychaltic už něni su Vašaši, su Laši...’ Ale v Rychalticích taktéž se k Lachům neznali, nýbrž odkazovali mě k Brušperku, odtud zase k Frýdku, až sem se dostal mezi polské Slezany v Těšínsku, kde však tolikéž Lachů nebylo, nýbrž ‘Szlazacy’ nebo ‘Polocy’. Takže nakonec bude platit ignoramus et ignorabimus, nevíme a nebudeme vědět?”

Vždyť i význačný historiograf Moravy a Slezska Ladislav Hosák byl nucen konstatovat: „vznik názvu Lachů pro obyvatelstvo mezi Odrou a Ostravicí je zcela nový a jeho původ nejasný.“

O původu názvu Lach (Kratičký exkurz do etnogeneze Slovanů)

Je podivuhodné, že při sledování *původu* názvu Lach se dostaneme až do závěrečného období tzv. *praslovanské jazykové jednoty*. Nemějte však obavy. Nebudeme nyní, ve stylu proslulého regionálního badatele Joži Vochaly, propagovat kontinuitu raně středověkých „lašských kmenů“, přežívajících až do současné doby a projevujících se například v lašském nářečí, ideu, „že zkratka Laši si udrželi na dnešní časy všecek svéráz pravěku slovanského.“ Existence Lachů a Laška na základě historicky neprokázaného regionálního kmene a jeho území je, jak říká Richard Jeřábek, příkladem pouhé literární mystifikace. Nicméně chceme-li se pokusit o vysvětlení původu názvu Lach, skutečně se dostaneme do období jednotného slovanského jazyka, dokumentovaného prameny od 6. až do přelomu 9.—10. století, tedy ještě do období před vznikem Piastovského Polska a Kyjevské Rusi. Kde se proces vývoje slovanského jazyka odehrá-

val? V konečné fázi to bylo v široké oblasti severně od Karpat, s neurčitým vymezením mezi středním Dněprem a povodím střední a horní Visly a Odry, mezi etniky baltským na severu, germánským na západě, íránským na východě a keltským, tráckým a ilyryským na jihu. To byla ta poslední pravlast Slovanů, v níž byla dovršena jejich etnogeneze. Sledování původu názvu Lach nás zavede na pomezí rusko–polské, na Západní Ukrajinu. *Název Lach je totiž původu ruského* (rusky Ljach) a tímto etnickým názvem označovali ruští Slované celek polských kmenů nazvaných později uměle vytvořeným názvem plemen „lechických“, ze kterých vznikl polský národ.

Asi od 12. století pak znamená název Ljach ruský název pro Poláka. Ruská nomenklatura *Ljach* (přesný zápis by byl *Ljachъ) — v adjektivní formě „ljadskij“ (čili polský) je v historických pramenech — letopisech doložena už v 11. století a vznikla nejspíše jako *předzívka* od raného slovanského etnonyma (náзву kmene) pod názvem *Lendžici* (Łędzice), popřípadě *Lendžané* (Łędzianie). Tento slovanský kmen (případně kmeny, jak soudí někteří badatelé) seděl původně někde na rusko–polském pohraničí. Lokalizace tohoto kmene (kmenů) je předmětem vědecké diskuse, kterou zde pomíjíme. Snad jen ve zkratce: někteří autoři umísťují Lendžany 9. století do pozdějšího Velkopolska s jejich pozdější migrací východním směrem, jiní opět do země Sandoměřské či Lubelské apod. Podobá se pravdě, že pozdější setkání Lendžanů s Rusí (v 10. století) však nastalo spíše na severovýchodě nežli na jihovýchodě. Tvar s nosovou samohláskou — nosovkou „ę“ napovídá, že název Lendžiců — Lendžanů vznikl ještě před zánikem nosovek na Rusi, což se událo někdy před polovinou 10. století. Prvotní forma názvu Ljach zněla *Lench* (Łęch) a z ruštiny tento název ještě s nosovkou převzali Litevci — Lenkas, čili „Polák“ a obdobně Maďari ve tvaru Lengyel (čti Lenděl), v prvotním tvaru Lengyen (Lenděn). Po zániku nosovek se tvar Lench změnil na Ljach, v polském a českém jazyce pak Lach. I když název Lach je pozdější a k raným slovanským etnonymům se neřadí, stejně jako ona etymologicky pochází od praslovanského kořene *lendo* (lędo), což znamená úhor, neobděláanou zemi, novinu (rusky ljada, česky lado, lada). Napovídá to jednak o charakteru krajiny, kterou uvedený raně slovanský kmen obýval, a také to, že samotný název pochází od fyziografických vlastností terénu. Prvotní tvar Lench však nevznikl od kořene *lendo* bezprostředně. Přípona „ch“ totiž slouží ve slovanských jazycích k vytváření spíše záporně citově zbarvených jmen či předzivek jako například: Stach od Stanislav, Jach od Jan atp. Poněvadž ve tvarech s touto příponou, které jsou ve slovanských jazycích dosti obvyklé, nejsou výrazy opřené o názvy věcí či předmětů, je pravděpodobné, že název Lench vznikl přetvořením kmenového názvu obyvatel úhorů (lend) — pod předzívkou *Lendjanů* (1. pád Lendjanin, srov. kmenový název Lendžiců — Lendžanů). Není výjimkou, že jméno jednoho a téhož etnika podléhá vývojovým změnám, popřípadě i zanikne. Praslovanské *lendo* jako definitivní základ ovšem zůstává. Je třeba ovšem dodat, že *název Ljach*, vzniknuvší jako určitý druh předzívky, zahrnuje v sobě jistý stupeň pohrdání a — jak říká polský jazykovědec Tadeusz Lehr-Spławiński — *byl znám pouze u východních sousedů Polska a samotnými Poláky nebyl užíván*. Vznikl zřejmě někde na severu rusko–polského pohraničí, odkud (po zániku kmene Lendžanů — Lendžiců) bylo jeho užívání rozšířeno směrem na jih a na přelomu 10.—11. století se ho začalo používat k označování celku polských plemen. A tady jsme patrně u kořenů averze k názvu Lach. Je známá věc, že na jazykovém pomezí bývají předzívkami i etnické názvy, a tak i jméno Lach k takovému typu patří.

Ptáte se, zda existují nějaké písemné prameny, které by výše nastíněnou tezi o původu jména Lach podporovaly? K nejznámějším a také nejstarším patří poněkud záhadný latinsky psaný pramen vzniklý někdy před polovinou 9. století a později doplnovaný, anonymní popis krajiny a hradů na severní straně Dunaje — tzv. Geograf Bavorský. Relace zachycuje mj. název kmene pod názvem *Lendizi* ještě v původním tvaru s nosovkou. Podobně řecký traktát byzantského císaře Konstanina Porfyrogeněta z poloviny 10. století O řízení státu, kde se vyskytuje kmen pod názvem *Lendzanimoi*. V obou případech se s největší pravděpodobností jedná o transkripci zmíněných raně slovanských etnonymů Lendziců — Lendžanů. Redakci starých ruských letopisů nazvaných Pověst dávných let provedl počátkem 10. století mnich Nestor z kyjevského kláštera Pěčorskaja Lavra — odtud tzv. Nestorova kronika. V jeho podání se také vyskytuje název Ljach k označení celku polských kmenů.

Jak a kdy se dostal název Lach na Těšínsko a přilehlou část severovýchodní Moravy?

V této souvislosti nás bude zajímat výskyt názvu Lach v lidovém prostředí v západní části Karpat (v bývalé Západní Haliči). Název Lach se totiž vyskytoval a vyskytuje ještě dnes na severních úbočích Karpatského oblouku a postupně se šířil směrem od východu k západu spolu s tzv. valašskou kolonizací. Směrem od Bukoviny až po východní hranice Moravy se totiž posouvala vlna pastýřského obyvatelstva, jehož základ zprvu tvořili Rumuni (nazýváni Volochi), ale která po své cestě nabírala čím dál tím více elementu ruského a dále k západu pak polského a slovenského. Valašští pastýři přenesli ve 14.—16. století název Lach na Podkarpátí — odtud název obyvatel podhorských rovin na polské straně Lachové (polsky Lachy) a později také výskyt názvu Lach (Laši) na Těšínsku a v severovýchodním klínu Moravy. Slezští a moravští Valaši jsou totiž nejzazším výběžkem kolonizačního proudu, vycházejícího ze sousedních slovenských a polských Karpat. Je ještě jedna jazyková stopa ruských pastýřů v našich [polských] horách, říká Zdzisław Stieber. Je to název Lach, kterým naši gorale označovali obyvatelstvo podhorského okolí včetně kotliny sandecké. Tento název ruského původu označuje, jak známo, Poláka. Rusko–rumunští Vološi přebývající kdysi v našich horách, tak nazvali rolnické obyvatelstvo, které od nich nepřevzalo pastýřsko — horskou valašskou kulturu. Kdy se horští Valaši dostali až na Těšínsko? Mělo to být počátkem 16. století. A nejstarší zprávy o Valaších na východní Moravě pocházejí z Hukvaldska a vztahují se přibližně k téže době, kdy držitelé hukvaldského panství byli členové rodu Černoهورských, bratři Dobeš a Beneš (1480—1512). Od počátku 16. století tak valašský element — převážně poruštělý, což naznačují mj. i jména Valachů, v němž ovšem nezanikly plně pozůstatky původního valašského etnika, na Hukvaldsko pronikal jednak ze středního Frýdecka a jižního Těšínska, jednak i z uhersko–slovenských Karpat. Počet skutečného valašského živlu na Hukvaldsku však nebyl v 16. století nijak značný, v sedmdesátých letech 16. století čítal sotva několik desítek rodin. Horské pastevectví si totiž obyvatelstvo budovalo tu a tam již v polovině 16. století (hlavně pak v 17.—18. století) nezávisle na valašské kolonizaci — šlo o tzv. kolonizaci pasekářskou. Koncem 16. století se Valachy začali nazývat pasekáři, kteří často neměli s původní valašskou kolonizací nic společného. Rostla tedy pasekářská kolonizace převážně z domácích zdrojů. V následujících staletích se z tohoto hlediska příliš nezměnilo. Na panství frýdeckém ještě roku 1636 bylo zhruba čtyřicet a roku 1664 asi

padesát valašských rodin, pasoucích na horách svá stáda. Byl-li počet valašských pastevců, šířících se z východního karpatského prostoru takto nevýrazný, naskytá se otázka, zda je možné, že by spolu s názvem Valachů rozšířil se na naše území v 16.—17. století i název Lach, Laši? Popravdě řečeno, nemáme o tom žádné zprávy. S největší pravděpodobností to však možné není, a to proto, že — jak jsme už zmínili, název Lach, Laši nebyl samotnými obyvateli užíván, pouze tak byli označováni svými sousedy — Valachy, jejichž samotné povědomí pospolitosti a sounáležitosti v té době také ještě nebylo příliš výrazné. Pojem Moravského Valašska jako etnografické oblasti se ustálil tak od poloviny 18. do počátku 19. století (Hukvaldsko se do poloviny 19. století počítalo k základnímu území vlastního Valašska). První ojedinělé doklady o výskytu názvu Lach na Těšínsku a v přilehlém klínu severovýchodní Moravy tak pocházejí až z 18. století.

Rozšíření názvu Lach je totiž spjato s tzv. Goraly. Již jasnozřivý Karol Potkański koncem devadesátých let 19. století předpokládal, že *název Lach sahá až tam, kam sahají Goralé*. Lach je totiž lidový název pro obyvatele rovin, říká Potkański, nikoliv synonymum pro Poláka. A protože šlo o dvě hospodářsky i kulturně odlišné skupiny — *nížinnou a horskou*, pohlíželi na sebe příslušníci obou těchto skupin se vzájemným depektem až antagonismem, jak ještě uvidíme. Název Lach je rozšířen mnohem dále než na samotném Podhalí (tj. v kotlině Nowotarské), je znám i v Západních Beskydech a dokonce ještě dále k západu. V hlavních rysech můžeme z těchto tezí vyjít i my.

Kdo byli *Goralé*? Názvem Goralé byli označováni obyvatelé (vysokohorští pastevci) tatranských hor a Karpat na polské straně a také část obyvatel v knížectví Těšínském. Tento název se užíval pro tuto část horského obyvatelstva slovanské části Karpat, vyznačující se archaickou karpatskou kulturou, *již v 18. století. Teprve spolu s Goraly se název Lach rozšířil na obyvatele nížin, dříve byl spíše synonymem pro Poláka*. Teprve poté vznikla ona dichotomie *goral* — vysokohorský pastýř, *lach* — obyvatel nížin. Lach se sice může sám označit lachem, avšak teprve ve vztahu ke goralovi nabývá tento název smysl. Platí to ovšem i opačně. Oba názvy jsou tak spolu nerozlučně spjaty. Goralé se dělili na mnoho menších skupin, nazvaných většinou podle místa osídlení. Pomineme-li Goraly ruské, obývající Východní Karpaty, pak nejcharakterističtější goralskou skupinou jsou Goralé tatranští — Podhalané, pak Goralé beskydští a Goralé slezští. „Věc divná, netoliko Rosijané, ale i Horálé zdejší (polští) nazývají obyvatele polské na rovině Lachy“, zjistil překvapený profesor Andrzej Kucharski, když v roce 1828 překročil na své badatelské výpravě za poznáním slovanských jazyků Beskydy a dostal se mezi polské Goraly. O antagonismu Goralů a Lachů píše ve třicátých letech 19. století Seweryn Goszczyński — podle něj nazývá Goral všechny „ne-Goraly“ Poláky *nenávislým názvem Lachů*. V polovině století přichází s prvním obsažným popisem Beskydských Goralů Ludwik Delavaux, dále básník — etnograf Wincenty Pol s popisem Goralů severních úbočí Karpat a mnozí další. Ti všichni přinášejí doklady o averzi až antagonismu představitelů obou hospodářsky odlišných způsobů lidové kultury — nížinné (rolnické) a horské (pastevecké). Ale nejstarší doklady takovéto nevráživosti — podle vynikajícího znalce Podhalí Juliusze Zborowského — pocházejí z poloviny 18. století. Pro zajímavost uvádíme kauzu z roku 1751, zaznamenanou v Soudních knihách Nowotarských (Nowy Targ): při sklízení sena střetly se nejprve slovně a poté si vjely do vlasů slovnatá Janowa B., měšťanka nowotarská a poctivá Jag-

nieszka D. Jagnieszka — Goralka každým coulem — musela něco vědět o nedávném přistěhování její rodiny do hlavního města Podhalí, poněvadž nejen že Janowu oškli- vě osočila na téma počestnosti, ale i syna jejího neuctivými slovy „počastovala“: „Ty Lachu, sebranko šejdířská, nemáte nic, přišli jste v gornicach!“ Ty „gornice“ (plátěný či vlněný svrchní oděv, sukman) jsou pro Goralu buď symbolem bídy, nebo také vě- domím podtrhnutí odlišnosti „lachovského a goralského“ kroje. Na druhé straně, říká Roman Reinfuss, se Goralé za svůj oděv styděli a oděv Lachů (hl. z okolí Bílska) jim velmi imponoval. Častokrát čistě goralské guně či krpce nosili pouze „do lesa“ a ke slavnostním příležitostem se odívali „po lachovsku“. Je známo, že v mnohých spole- čenstvích považují obyvatele hor za živel spíše nekulturní, méněcennější nežli obyva- tele nížin. Nejčastější nadávkou, kterou Goralé nejčastěji častovali Lachy, byl „pod- kувčar“ anebo „bagančar“ — podle bot s podkůvkami. A naopak Lachové nazývali Goraly „krpcař“ — opět podle obuvi, krpců. Nezůstávalo však jen u nadávek. Mnoh- dy se Goral s Lachem pustí do křížku a střetnutí obou sousedů často končí krvavou bitkou. Jak je vidět, vztahy mezi Goraly a Lachy příliš přátelské nebyly. Pohrdání, s jakým se Lachové dívali na Goraly, mělo vliv i na to, že — jak říká Reinfuss — s Go- raly neudržovali společenské vztahy a neradi s nimi vstupovali do svazku manželské- ho. „Lachówki“ (Lašky) se jen nerady vdávaly za Goraly: *Och, mamulko moja vemte mje z Lachami, bo mi je tu teskno mezy Gorolami...*

Nyní si blíže všimneme osídlení Těšínska, neboť tato „země na rozhraní světů a věků“, řečeno se Zdenou Vachovou, je oním posledním výběžkem, kam až Goralé na své pouti došli. Věda rozlišuje na Těšínském Slezsku tři zásadní skupiny: *Goraly, Vala- chy a Lachy*. Goralé (nářečně Goroli, Goralí) obývali jižní část Těšínska (Slezské Bes- kydy), Valaši střední část se Skočovem, a Laši roviny, tudíž jeho severozápadní část. A nezapomeňme na Frýdecké Valachy v jihozápadním cípu Těšínska; roku 1844 je ku- příkladu zmiňuje Jan Winkler, evangelický pastor z Návsí u Jablunkova. Podle znalce Slezska Aloise Adamuse se Goralé usadili v Těšínsku okolo roku 1660 prchnuvše před Švédy z Podhalí. Útěk poddaných a v tom i valašského živilu z Polska na Těšínsko ve druhé polovině 17. století plně dosvědčují i prameny historické. První známý píse- mný doklad o názvu *Lach* na Těšínsku se nachází v německy psaném urbáři těšínské- ho panství z roku 1755: „*Lach* v čísle jednotném a *Laši* v čísle množném, kterýmiž to jmény jsou zdejší venkované obecně nazýváni „ , zapisuje komorní úředník těšínský, který dále ztotožňuje Lachy s tzv. Kvády, čili *Vasrpóláky* (Wasser-Polaken): „A jak byli nazváni Poláci od mnoha polí, tak také Kvádové neboli Vodáci od mnohých vod.“ Ob- jasnění nejednoznačného termínu *Vasrpólák* (Wasserpole) se podrobně věnoval ve svých pracích Ladislav Pallas. Vincenc Prasek považuje termín *Vasrpólák* (Wasserpo- lák) za „ohavnou to přezdívku“, danou Slovanům v Opavském a Těšínském Slezsku Němci. Avšak termíny *Wasserpole*, *Wasserpolák*, *wasserpólnisch* atp., vzniknuvší v 17. století, ale běžně se objevující až počátkem století devatenáctého, objevovaly se i v některých pracích cestopisných, historických, topografických aj., vesměs úředníků královské komory, kameralistů, a nemusí mít vždy pejorativní nádech. Tak Christian d'Elvert roku 1884 píše: „Němci často nazývají všechny Slovany žijící ve Slezsku a v se- verovýchodním cípu Moravy *Wasser-Polen*, jednak proto, že obývají na vodu bohaté území kolem Odry, Ostravice, Olše a Visly, jednak proto, že i obyvatelé míst západně od uvedené linie jsou Polákům velmi blízcí.“ Jiní, například Carl von Czörnig (ale

i další, vesměs německy píšící autoři), řadí Lachy (*Wasserpoláky*) přímo mezi Poláky v rakouské monarchii a k českému kmeni počítá pouze Horáky, Hanáky a moravské Valachy. Podobně řadí, v polovině 19. století, Lachy (*Wasserpoláky*) k Polákům i Joseph Hain a další, často němčtí autoři. Doplňme ještě, že pojem Lach byl právě německými nacionalisty zneužit v intencích tzv. *kmenové teorie* k tomu, aby mohli šířit názor o německém charakteru Čech, Moravy i Slezska. Považovali sice Lachy, ale i Slezáky, Valachy aj. za „kmeny slovanské“, nikoli však totožné s Čechy.

Vraťme se však na Těšínsko. Z 18. století nějaký další doklad o existenci názvu Lach neznáme, pozdější informace o Laších i ostatních regionálních skupinách pocházejí ze čtyřicátých a padesátých let 19. století a vznikly většinou v souvislosti s připravovanými pracemi profesora české řeči a literatury Aloise Vojtěcha Šembery — *Základové dialektologie československé* (1864) a *Mapa země Moravské* (poprvé 1863). Šembera již od čtyřicátých let snažil se získávat na Těšínsku, ale i na Moravě a v Opavském Slezsku, místní pracovníky — informátory. V korespondenci se Šemberou tak dosvědčují název Lach na Těšínsku obrozenští kněží Josef Onderek a Antonín Knoppek (oba 1842), evangelický pastor Jan Winkler (1852), dále Arnošt Plucar (1852) i jiní. Ku příkladu Onderek o Laších říká, že obývali většinou nížinu od Bruzovic u Frýdku, počínaje územím mezi Ostravicí a Olzou a také kolem Fryštátu za Olzou. Onderek také přiznává: „pro špatný oděv je jméno Lach jako nadávka a znamená lumpa.“ Jméno Valach chápe Onderek více ve smyslu kmenovém, avšak řeč tyto kmeny (Lachy, Valachy) nerozlišuje. V závěru svého dopisu Šemberovi dodává, že je rodilý Těřličan a dokonce se označuje za Lacha („also ein Lache bin“). Zajímavé je, že Antonín Knoppek Lachy a Vasrpoláky (*Wasserpolaken*) na Těšínsku rozlišuje. Laši prý obývají poříčí Olzy severně od Louk, pak nejseverněji se táhnou až k Odře mezi ústím Ostravice a Olzy. Všichni ostatní jsou Vasrpoláci — Slezáci, Šlonzocy. Později dokládá výskyt názvů Lach, Goral a Valach na Těšínsku první historioграф Slezska, Jan Lepař (1863), pak František Sláma, ten především ve svém Vlastivědném putování po Slezsku (1886) a další.

Uvedli jsme, že název Lach sahá až tam, kam sahají Goralé. Mohli bychom upřesnit, že směrem k západu název Lach goralské území poněkud přesahuje. Týká se to právě výskytu názvu Lach v severovýchodním klínu Moravy vtěsnaném, jak říká F. Bartoš, obojím knížectvím slezským, v okolí měst Frenštátu, Štramberka, Příbora, Brušperka, moravské Ostravy, Místku a Frýdlantu. První známý doklad o názvu Lach (který pak využije ve svých *Slovanských starožitnostech* P. J. Šafařík) se vztahuje k Hukvaldsku a pochází od Josefa Dobrovského. V dopise J. V. Zlobickému roku 1788 píše: „Za Příborem jsou ještě Češi, které Valaši nazývají Laši, sg. Lach.“ Tato informace pro nás má značnou důležitost, když víme, jak pečlivě a kriticky Dobrovský při studiu moravských nářečí podobné údaje ověřoval. Šafařík, „podléhající vábivým svodům citového rozechvění slovanského“, vytvořil v duchu Rukopisu Zelenohorského z Lachů u Příbora Lechy — Poláky. Na podporu své teorie Šafařík uvádí: „Tamže vsí Lechovice, Lechvice, Lechatice aj.“ Pokud jde o názvy vsí, povšiml si už příborský Mauric Remeš, jde tu nepochybně o omyl, týkající se asi osad Lichnova, Velčovic (nyní Vlčovic) a Ryčaltic. Inu, plány mladosti se těžko opouštějí... Šafaříkovi to však nezazlívejme. Vždyť v pravost Rukopisu věřil koneckonců i takový František Bartoš, „nemoha jakožto muž přímé povahy uvěřiti tak ošemetnému podvodu.“

Přišel Rudolf na svůj hrad, on má své Valachy rád...

Takto prý zpěvem uvítal Fojt Pustějovský z valašské vsi Mniší olomouckého arcibiskupa Rudolfa, který roku 1822 navštívil Hukvaldy a zúčastnil se tam velkolepé lidové slavnosti na Kazničově, uspořádané na jeho počest. Chtěl prý poznat zvyky a způsob práce svých poddaných, a tak vrchnostenští úředníci, převlečení do valašských krojů, sami předváděli život na hukvaldském panství. Poddaní byli na Kazničov svezeni z celého panství a byli přítomni jako diváci. Mimo jiné se též předvádělo valašské salašnické hospodářství. Fojt Pustějovský ve valašském kroji představoval baču, kráčel vpředu před stádem ovcí, pískal na „furyju“ a střídavě zpíval, za což byl arcibiskupem pochválen. Proč se o tom zmiňujeme? Protože podobné akce (a tato byla asi jednou z prvních svého druhu), jak říká Richard Jeřábek, určitě „přispěly ke zintenzivnění zájmu o kulturu vesnických lidových vrstev.“ A pokud jde o regionální názvosloví, patrně zde svou úlohu hrálo i to, že ho církevní instituce zaváděly jako jedny z prvních. Zcela jistě vznikala potřeba nějak odlišit Valachy od „ne-Valachů“, když už tzv. Popis hukvaldského panství z let 1834—1835 dělí obyvatelstvo na dvě zásadní skupiny — Valachy a Lachy. Jedná se o spolehlivé a cenné údaje, zaznamenané patrně vrchnostenským úředníkem, důkladně informovaným o hospodářském i kulturním životě poddaných. Valachy umísťuje do horských a podhorských osad, kde na rozdíl od území Lachů byl rozšířen salašnický chov dobytka. Valašské vsi (mj. Měrkovice, Mniší, Kozlovice, Vlčovice aj.) se prý výrazně liší od lašských obcí jazykem i oděvem obyvatel.

Příborský rodák, Gregor (Řehoř) Wolný ve svém Markgrafschaft Mähren (1835) rozlišuje na hukvaldském panství Valachy (Walachen) v hornatých osadách a Lachy (Lachen) ostatních oblastí. Kdežto Valaši jsou jasní, u Lachů je, podobně jako Šafařík, na pochybách: „asi Lechové nebo dřívější Poláci této oblasti?“ O Laších na Hukvaldsku dále informuje Šemberu tehdejší praktikant na hukvaldském panství, Leopold Hansmann (1842): „dle mého doptání jsem se dozvěděl, že Laši od západu až k Starému Jičínu sahají, Závišice jsou již míchány, tj. Němci a Laši. Od východu se táhnou až k Frydlantu a Frydku. Koloredov jest poslední vesnice, kterou Laši obývají.“ Ve Štamberku Laši, pokračuje Hansmann, Ženkλάβu (Ženklavě) Němci, v Rybím Laši, v Hodslavicích a Hostašovicích Valaši (Šembera oboje opravil na Laši), ve Starém Jičíně Laši, ve Frýdku Slezáci, v Paskově Laši a v Ostravě Moravské i Polské Laši. Ve čtyřicátých a padesátých letech zachycuje Lachy při svých sběrech (písně od Lachů za Příborem) také František Sušil. Vraťme se však ještě k A. V. Šemberovi. Šembera byl prvním, kdo ve své práci Základové dialektologie československé (1864) použil termín „nářečí oderské či lašské.“ Rozdělil totiž nářečí (podřečí) na Moravě na dvě skupiny — západní a východní. Lašské nářečí řadí mj. k podřečí východnímu. Lachy umísťuje Šembera na své Mapě země moravské na území od Štamberka a Příbora k Frýdku a Bohumínu. Kodifikátorem lašského nářečí se pak stal Šemberův žák, zakladatel moravské dialektologie František Bartoš, který ve své Dialektologii moravské (1886) uvádí, že lid sám hovořící lašským nářečím (dle slova Lach) svou řeč nazývá moravskou a sebe nejmenuje buď nijak, anebo „Vaľachy“, „jméno „Lachův“ sousedům svým třeba nejbližším uděluje...V Těšínsku na rozhraní řeči české a polské jména „Lach“ a „Valach“ jsou vzájemnými přezdívkami. Jakkoli tedy jméno „Lach“, „lašský“ vůbec

ujato není, ponecháváme ho přece za souborný název tohoto zajímavého nářečí...“ Dále vymezuje oblast, kde se mluví lašským nářečím: Opavsko, úzký pruh západního Těšínska, část pruského Slezska, severovýchodní klín Moravy v okolí měst Frenštátu, Štramberka, Příbora, Brušperka, Moravské Ostravy, Místku a Frýdlantu. Jižní hranici tvoří (stejně jako u Šembery) hřeben Beskyd. A jestli měl F. Bartoš pravdu, když označil naše nářečí jako lašské (podle názvu Lach) a vyznačil jeho hranice? Tak třeba slezský bard si to nemyslel:

Učenec kožený, jemuž je život cizí, / ve středu sedí knih tak jako pauk u dachu, / na mapě zakreslí, kde moravský lid zmizí, / falešně hranice a nadává nám Lachů.

Petr Bezruč, Slezské písně, 1920

Pokud se týká názvu Laško, je nutno dodat, že Bartoš, a už vůbec ne Šembera, ve svých pracích tento termín nepoužil, pouze „na Laších“. Proč tomu tak bylo, to si povíme v druhé části tohoto článku Leoš Janáček a Laško.

Otevřený závěr...

Na otázku, kterou jsme si položili v úvodu, kdo vlastně byli ti Laši, nebude naše odpověď definitivní. Pojem Valach zůstává veličinou spíše etnickou, historickou a jazykovědnou, říká Zdena Vachová, pojem Lach jeho druhotnou, literární a do značné míry umělou protiváhou. Snažili jsme se ukázat, že pojem Lach (zrovna jako Valach) v minulosti jistý specifický etnický obsah měl, avšak týká-li se našeho regionu, dalo by se s výše uvedeným názorem souhlasit. Pomineme-li spíše hanlivé označení souseda jako Lacha, domníváme se, že spíše než ve vědomí jeho nositelů z řad lidových vrstev existoval název Lach spíše ve vědomí těch, kteří o něm z různých důvodů shromažďovali informace — prostě pisatelů. Že by Laši tvořili etnografickou skupinu, to bychom si netroufali tvrdit. Podle jakých kritérií? Podle nářečí? Řeč tyto kmeny, tzn. Valachy a Lachy na Těšínsku nerozlišuje, říkal už páter Onderek; kromě toho víme, že jazykové (nářeční) hranice skutečně nemusejí souhlasit s hranicemi etnických celků. Nebo podle pocitu sounáležitosti? Vícekrát jsme uvedli, že Laši sami sebe takto nenazývali, pouze tak byli označováni svými sousedy. S tím pak souvisí i název Lach jako nadávka. Pocit sounáležitosti či vzájemnosti nebyl u Lachů z různých důvodů vypěstován. Byl buď minimální, anebo vůbec žádný, snad jen v období zvýšeného národopisného ruchu mezi oběma pražskými výstavami, Všeobecnou zemskou jubilejní (1891) a Národopisnou výstavou československou (1895). Zcela jistě měli pocit sounáležitosti čeští nacionalisté, „důvěrníci lašského kraje“, když roku 1894 vypracovávali tzv. „lašskou rezoluci“ na podporu české věci ve Slezsku. To však už je spíše tzv. druhý život názvu Lach.

A co odlišnost lidové kultury? Nížinná kultura se zcela jistě velmi lišila od horské (pastevecké). Avšak — opět slovy Z. Vachové — valašská a lašská oblast lidové kultury jsou prý pojmy etnograficky neujasněné, pojmy Lach a Valach nejsou součástí lidového povědomí, a byly sem dosazeny zvnějšku. Proto Vachová navrhuje zavést raději pojmy sudetská a karpatská oblast slezské lidové kultury.

Laši ovšem nebyli v minulosti ani žádným raně středověkým kmenem, jak se ještě v padesátých letech minulého století snažil velmi úporně, avšak neúspěšně, prokázat Joža Vochala. Nejen však on. Ve stejné době přišli s koncepcí Moravského Lašska jako reliktu z dob předcházejících nejen revindikaci piastovskou, leč také expanzi velkomoravských Mojžírovců, dva proslulí polští badatelé — Jan Czekanowski a Mikołaj Rudnicki. Jejich hypotéza Moravského Lašska (dříve lechického), obývaného kmenem Lachů, však nebyla vědou akceptována.

Poměry v naší pomezí oblasti, na etnickém švu (existence tří národností), byly složité, a tak můžeme stěží čekat jednoduchou odpověď na otázku, kdo vlastně ti Laši byli. Musíme si znovu a znovu připomínat, že náš region je tou nejzazší výspou, kam až se dostal starobylý název Lach na své dlouhé pouti po Karpatech. Jeho nositelé nebyli z různých důvodů schopni vypěstovat si etnografické povědomí sounáležitosti, ostatně neexistoval ani název oblasti. Název Lašsko, jak uvidíme dále, je velmi pozdní, uměle vytvořený, a pochází až z devadesátých let 19. století. Kromě toho informace o Laších na Těšínsku a v severovýchodním klínu Moravy jsou, jak jsme mohli vidět, zhusta velmi kusé a omezují se víceméně na jejich lokalizaci. Ponechejme tedy otázku Lachů ještě otevřenou.

Doufejme, že jsme postoupili alespoň o krůček dále, víme však, že stále platí: „Toho, co víme, je kapka, toho, co nevíme, moře“.

PhDr. Josef Křenek — Karel Dohnal

(Druhá část pod názvem Leoš Janáček a Lašsko bude uveřejněna v srpnovém vydání Hukvaldského občasníku)

14. ročník — červen 2004
Vydává Obec Hukvaldy

Redakční rada:

Karla Klečková, Svatava Hrabovská, Mgr. Bronislava Hyklová, Mgr. Šárka Polochová.
Autor kresby na obálce akademický malíř Antonín Kroča a Jan Václav Sládek.

Vyrobila tiskárna *Beatris*, Dobrá.

Říkají Hukvaldům perla Lašska: starému hradu, oboře, klenotu místních hvozdů, malé vesničky s dávnou historií a kulturní tradicí. Nejde to oddělit ani odlišit, i když pradávný začátek ještě chytal větry a bouře na holé stráni hradního kopce, aby odtud po staletí sjížděl oborou do vesničky.

Lze tu ještě rozpoznat, co přinesl čas, i co odvál čas. První stopy tu zanechali lidé, kteří tím, že pracují, zanechávají po sobě pomníčky.

Dějiny kraje jsou dějinami lidí. Jejich osudy mají tisíc tváří a není lehké zachytit jejich pravou podobu. Právě proto je třeba si občas připomenout minulost, abychom poznali, jací jsme, jakými cestami jsme prošli, jak se utvářela naše idea národa, jak se do našich dějin zapsali naši hrdinové, jak jsme překonávali své porážky a vytvářeli tak tradici našeho rodu, jeho dosud živé a platné etické hodnoty: pohostinnost, pracovitost a upřímnost.

Jan Václav Sládek: Hukvaldské siluety

Proč má jsi předu štěstí a ten je
třeba naplnit.
Aby měl slabší symbol, je třeba ho
hledat a nalezt!

zaučitel) adu to podává rukou.
Oči a žitela to jeho hradba.

Jeho myšlenky otáčí se vrtedla motrem
i pro cnu.

Čistota to máj slovo a píle žeb ti,
aby natvála!